

Články

Bergmanovi hosté večere Smrti

„Vypadá to jako divadlo, ale stejně dobře by to mohl být film, televizní inscenace nebo prostě jenom četba,“ konstatuje Ingmar Bergman v předmluvě ke třem svým textům – Po zkoušce, Poslední výkřik a Co chvíli křičí na jevišti světa – , které v roce 1994 vydal pod souborným názvem *Páté jednání*. Jde opravdu o texty značně univerzální, které dokazují, že se jejich autor umí volně, bez překážek pohybovat mezi různými uměleckými médii. Což plně platí i o posledním z nich: ten byl původně napsán jako divadelní hra, ale nakonec, v roce 1997, podle něj vznikl stejnojmenný televizní film. K velkému překvapení kritiky i diváků ho natočil sám Bergman, který tak prolomil dlouhé filmové mlčení, k němuž se uchýlil začátkem osmdesátých let, poté co dokončil svůj poslední velký opus, FANNY A ALEXANDR.

Co chvíli křičí na jevišti světa věnoval Bergman především dvěma svým velkým životním láskám, vášním či posedlostem: divadlu, jevišti, hercům a filmu, kinům a kinematografii. „To všechno,“ vysvětluje ve své předmluvě, „mě provází už od té doby, co jsem si pod bílým stolem v dětském pokoji postavil svoje první loutkové divadlo a o několik let později se nastěhoval do prostorné šatny s malým plechovým strojkem opatřeným klikou, maltézským křížem, čočkou, petrolejovou lampou a sépiově zbarvenou filmovou smyčkou.“

Kromě toho ovšem také ožívuje některá velká témata své starší tvorby; syntetizuje je a záměrně zlehčuje a ironizuje. I tentokrát mu jako hlavní inspirační zdroj posloužilo prostředí, ze kterého sám vyšel: jeho rodina, to jest „lidé dobré vůle s katastrofálním dědictvím přemrštěných požadavků, špatného svědomí a pocitů viny“ (*Laterna magica*). Ale zatímco dřív (například ve FANNY A ALEXANDR, DOBRÉ VŮLI, NEDĚLNÁTKÁCH a SOUKROMÝCH ROZHOVORECH) zaměřoval pozornost především na své rodiče, respektive jejich rozporuplný a ve svých důsledcích naprosto zhoubný vztah, tentokrát si za protagonistu vybral postavu, které dosud svěřoval jen epizodické role. Je jí cimrmanovsky praštný i geniální strýček Carl, zde vystupující jako tvůrce epochálního vynálezu a spoluautor bizarního filmově-divadelního show.

Dějštěm Bergmanova nového filmu je z velké části malá zapadlá vesnička Grånäs, svou izolovaností a mrazivou atmosférou připomínající obci podobného jména (Frosta) z HOSTŮ VEČERÉ PÁNĚ (1963), jimiž vyvrcholilo a zároveň i skončilo režisérovo „religiózní“ období. Podobnost to není nikterak náhodná. V Grånäs se znovu setkáváme s některými postavami z HOSTŮ i s odkazy na události, které tehdy osudově zasáhly do jejich života. (Dlužno dodat, že jde o vědomý anachronismus – *Co chvíli křičí* se totiž odehrává o třicet let dřív než HOSTÉ!) Ale jestliže led a sníh v HOSTECH zbezduťšňuje vztah obou protagonistů, faráře Tomase a jeho milenky, učitelky Märty, a vede k jejich citové rezignaci, v *Co chvíli křičí* má vánice, která zuří za zdi Templářského domu, proměněného ve filmový a divadelní sál, účinek právě opačný: stmeluje všechny přítomné, vyvolává hřejivý pocit sounáležitosti mezi členy Carlovy herecké společnosti a jejich diváky.

Zdá se, že dnes již osmdesátiletý švédský tvůrce dospěl ke smířlivějšímu pohledu na lidskou existenci a že bolestná, drásavá a hořká filosofická tázání, která ho dřív tak znepokojovala, poněkud ztratila na důležitosti. Pravda, život je – jak naznačuje už sám název filmu, převzatý z Shakespearova *Macbetha* – pomíjivý a iluzivní, ale tento fakt není nutné brát příliš tragicky. Postava Smrti v *Co chvíli křičí* je sice v metafyzických souvislostech stejně nevědomá jako její kolegyně ze SEDMÉ PEČETI, ale na rozdíl od ní nikoho svou ignorancí neděsí. Spíš naopak, má

masku klauna, groteskní rysy a nic lidského jí není cizí, dokonce ani kopulování se smrtelným klientem! Jako by tak dávala za pravdu autorovi, který před několika málo lety v rozhovoru pro New York Times prohlásil:

„Když jsem byl mladý, měl jsem strašlivou hrůzu z umírání. Ale teď to považuji za velmi moudré opatření. Je to, jako když zhasnete světlo. Není potřeba dělat kvůli tomu zbytečný rozruch.“

Podle Ingmara Bergmana je všechno vlastně jenom hra. To, co se odehrává na filmovém plátně nebo na divadelním jevišti, i to, co se děje v reálném světě, protože obě tyto skutečnosti se sobě podobají a jsou navzájem zaměnitelné. Součástí této hry je i hra se Smrtí.

* * *

Co chvíli křičí na jevišti světa (Larmar och gör sig till – In the Presence of a Clown) poprvé uvedla Švédská televize 1. listopadu 1997.¹⁾ Hlavní role ztělesnili: Carla Åkerbloma Börje Ahlstedt (strýce Carla hrál už ve filmech FANNY A ALEXANDR, DOBRÁ VŮLE a NEDĚLNÁTKA), Pauline Thibaultovou Marie Richardsonová a Osvalda Voglera Erland Josephson. V epizodické roli jednoho z bláznů na psychiatrické klinice se mihne Ingmar Bergman osobně.

Zbyněk Černík

1) K televiznímu filmu s názvem V PŘÍTOMNOSTI KLAUNA viz např.: Pavlína Coufalová, *V přítomnosti klauna*. „Cinepur“ 1998, č. 11, s. 33; Jannike Ahlundová, *Bláznova televizní zpověď*. Tamtéž, s. 35.